

stadsbestuur en kerkeraad. De relatief sterke vertegenwoordiging van magistraatsleden in de kerkeraad kan echter ook betekenen dat de 'wethouders' een oncalvinistisch grote controle over de kerk uitoefenden om onnodige polarisatie te voorkomen.

Dit neemt echter niet weg dat het boek een degelijke synthese biedt van een schaars gedocumenteerd onderdeel van de geschiedenis van de Opstand. Qua stijl iets te degelijk. Een snuffje speculatie hier en daar zou de leesbaarheid zeker ten goede zijn gekomen.

Joke Spaans

T. J. Saxby, *The Quest for the New Jerusalem, Jean de Labadie and the Labadists, 1610-1744* (International Archives of the History of Ideas CXV; Dordrecht: Martinus Nijhoff Publishers, 1987, xiii + 490 biz., f215,-, ISBN 90 247 3485 1).

Aan studies waarin het sektarisch-calvinistische Labadisme centraal staat heeft het bij wijze van spreken sinds zijn ontstaan nooit ontbroken. Des te meer valt op dat van zijn stichter, Jean de Labadie, 1610-1674, nog geen gedetailleerde biografie het licht had gezien. In het hier te bespreken werk wordt deze lacune weggewerkt. De auteur doet dit met bewonderenswaardige ijver. Geen archief ontsnapt hem, geen bibliotheek blijft voor hem gesloten als het erom gaat een verhelderend detail toe te voegen aan het totale beeld. Het resultaat mag gezien worden: reeds het eerste hoofdstuk, over jeugd, opleiding en intrede bij de jezuïeten, telt achttien bladzijden tekst plus vier voor de noten, anderhalf voor de weergave van citaten in de originele versie en twaalf nummers van de bibliografie. In deze stijl gaat het hele werk door: het is een uitvoerige kroniek geworden van het leven van Labadie en van de door hem gevormde groepering. Uitvoerig wordt ons verhaald hoe hij, eerst als jezuïet, dan als jansenistisch wereldgeestelijke met mystieke inslag, door Frankrijk trekt, vervolgens te Montauban calvinist en predikant wordt, na zeven jaar zijn toevlucht in Orange moet zoeken, al spoedig te Londen beroepen wordt maar in Genève blijft en weer zeven jaar 'als een tweede Calvijn' predikt, een beroep naar Middelburg aanvaardt, daar zozeer op separatie aanstuurt dat afzetting moet volgen en dan via Amsterdam met zijn volgelingen naar Duitse onderkomens trekt alwaar hij overlijdt. De sekte belandt daarna in Wieuwerd en vertakt zich (dankzij de Van Aerssens) naar Suriname en Maryland en verdwijnt pas halverwege de achttiende eeuw van het toneel dezer wereld.

Het is de kracht van het boek dat het dit bekende schema met zoveel nieuwe gegevens tot leven wekt. Anderzijds zegt de auteur echter zelf, pagina ix: 'Scholars of the history of ideas will... have to pardon me'. Dit doet vreemd aan in een aan ideeëngeschiedenis gewijde serie. Hiervoor geldt niet slechts de lof dat de schrijver documenten in uiteenlopende talen weet te vinden en weer te geven, maar ook de vraag wat hij er mee weet te doen. Dit nu blijkt mager te zijn. Dat Labadie—het is alsof men de *Erflaters* leest—met een programma geboren 1 ijkt en volhardend naar het nieuwe Jeruzalem, in dit geval de stichting van de zuivere gemeente van wedergeborenen gestreefd heeft, levert nog geen ideeëngeschiedenis op. Het ontbreken van de naam Popkin in de literatuurlijst is omineus: diens onderzoek naar de invloed van chiliasten op het zeventiende-eeuwse denken behoorde de auteur in het merg te zitten alvorens hem in *déze* serie het woord verleend werd. Hoe weinig hij daar aan toe was blijkt op een zeer concreet punt. Na het, ook in zijn ogen, belangrijkste Labadistische boek, de *Euderia* van Anna Maria van Schurman, in slechts één bladzijde weergegeven te hebben, moet hij wel de invloed van het Labadisme op het piëtisme van Philipp Jacob Spener c. s. behandelen. Nu is bekend dat Spener

in zijn jonge jaren in Genève studeerde en daar Labadie gehoord had. Op het kritieke punt komt de auteur hier (als vaker) niet op terug. Men vindt slechts een korte, formele beschrijving van de correspondentie van Yvon en Van Schurman met de Frankfurters, met als suggestie dat er aanzienlijke, hoewel niet gespecificeerde, invloed is geweest. Wat echter zegt de auteur bij zijn beschrijving, pagina 234, in een noot? 'It is important not to over-stress the Labadist influence on Spener and Frankfurt Pietism; see the learned debate between Johannes Wallmann and Kurt Aland in their articles in bibliography pt. D'. Met andere woorden: hier doet de auteur expliciet wat hij passim impliciet doet: zich aan de discussie onttrekken. Want in werkelijkheid staat hij aan de kant van Wallmann, die voor grote invloed opteert. Alleen: hij zegt het niet en hij zegt zeker niet waarom.

Wat hij evenmin zegt, en wat hem, voorzichtig uitgedrukt, als een niet gering verzuim moet worden aangerekend, is hoe zijn eigen bibliografie van Labadie zich verhoudt tot het levenswerk van F. H. Danner, zoals dit in 1983 was geplaatst in *Biografisch Lexicon voor de geschiedenis van het Nederlandse Protestantisme*, II s. v. Gezien de aandacht die de auteur besteedt aan andere voorlopers had hij deze niet voorbij mogen lopen en alleen een vermeldinkje in zijn eigen literatuurlijst gunnen. Hiernaast is even opvallend hoe weinig terzake hij ingaat op de reeds door tijdgenoten opgemerkte 'imbalance between wealthy women and simple men', 205 vlg. Hij beziet alleen de vrouwelijke kant, geeft hierover een paar doodoeners ten beste, laat het meest interessante punt, de mate van gegoedheid, vrijwel terzijde en zwijgt totaal over de mannen en hun afkomst. Sociale verhoudingen interesseren hem niet.

Dit alles maakt de lectuur van het boek tot een ambivalente ervaring: met bewondering voor de speurzin van de auteur als het om feiten gaat, mengt zich verbazing over zijn geringe vermogen tot interpretatie. Is dit werkelijk onvermogen of komt het door haastwerk? Er is veel dat voor het laatste pleit. Met name de onvoldragen staat van de index geeft te denken. Van de 32 namen die op bladzijde 369 voorkomen is slechts van vier aangegeven dat zij daar te vinden zijn, van de 37 op 367 zelfs niet van één, terwijl 13 van deze laatste zelfs geheel ontbreken. Trouwens, als een lezer niet weet dat de geslachtsnaam van de — in de tekst doorgaans zó aangeduide — Van Sommelsdijcks Van Aerssen is, helpt het register hem niets, evenmin als bij andere dubbele namen. Maar ook de weergave van kerkelijke en staatkundige situaties is primitief. Wat te denken van 'William IV of Holland' (236, niet in register) waarin we zowel een van de veel te vele drukfouten als van de descriptieve misslagen aantreffen? Zo zouden wij door kunnen gaan, maar daartoe is ons geen ruimte verleend. Daarom ten besluite iets dat ons vanuit onze vakgroep hoog zit. Tot op zijn, pijnlijke, sterfbed heeft Jean de Labadie *gezongen*. Hij heeft, zo blijkt herhaaldelijk, veel poëzie vervaardigd — gerijmd, vindt de auteur die zijn misnoegen niet verheimelijkt. Wat hij verzwijgt, is het doel van de produktie: het vervaardigen van liederen voor wedergeborenen. Het is een omissie, dat we wel uittentreure mogen vernemen dat Labadie zijn gehoor eindeloos toesprak, maar nooit wat hij met ze gezongen heeft, terwijl dat veel voor hem betekend moet hebben.

Al met al: ondanks zijn leesbaarheid geen sterk maar wel een peperduur nummer in deze serie.

M. P. A. de Baar en F. R. J. Knetsch

P. Soetaert, *De Bergen van Barmhartigheid in de Spaanse, de Oostenrijkse en de Franse Nederlanden (1618-1795)* (Dissertatie Leuven, Historische Uitgaven LXVII; Brussel: Gemeentekrediet van België, 1986, 350 blz., Bf850,-).